

## ВІДГУК

офіційного опонента доктора історичних наук, професора кафедри  
всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі  
Українки

Каліщук Оксани Миколаївни  
на дисертаційну роботу Бачинської Юлії Вячеславівни  
“Механізми реалізації гендерної політики режиму Ф. Франко”,  
поданої на здобуття ступеня доктора філософії  
з галузі знань 03 “Гуманітарні науки” за спеціальністю 032 “Історія та  
археологія”

**Актуальність теми.** Падіння комуністичного режиму у 1990-х роках поставило перед вченими-істориками проблему пошуку нових підходів та галузей дослідження. Останні десятиліття спостерігаємо активний розвиток міждисциплінарних студій. Цю тенденцію презентує й запропонована дисертація п. Юлії Бачинської, яка поєднала два актуальні напримки – вивчення тоталітарно-авторитарних режимів та гендерні студії. Слід нагадати, що франкізм як суспільний устрій та політична система не мав чіткого окреслення й ідеологічно став синтезом традицій правиці (поєднання національного синдикалізму, католицизму та монархічного конституційного консерватизму з клерикалізмом) й еволюціонував від фашистсько-тоталітарних у 1939–1957 рр. до авторитарно-технократичних у 1958–1975 рр. форм (J. Linz, *Una teoria del régimen autoritario, El caso de España*, [in:] *La España de los años [1939-1975] setenta*, vol. 3. El Estado y la politica, Madrid 1974, p. 1474). За визначенням американського дослідника А. Перлмуттера у випадку авторитаризму передовсім ходить про владу та способи її реалізації, тоді як при автократії та тиранії – про сутність правителя і знаходить він передовсім у сучасній епосі (J. Malloy, *Contemporary authoritarian regimes*, [in:] *Encyclopedia of Government and Politics*, ed. by Hawkesworth and M. Kegan, London – New York 1992, p. 231). Саме тому вивчення механізмів

реалізації влади режимом Ф. Франко є важливим для розуміння сутності авторитаризму.

З іншого боку, дисертація є зразком гендерних студій, які активно почали розвиватися в Україні з кінця 1990-х років. Приклад Іспанії увиразнює вплив політичної системи на суспільство та розподіл ролей в його середині. Візія жінки як такої, що повинна відповідати традиційним критеріям “господині дому”, яка випливала з ідеологічних засад, означала відмінність іспанської практики від реалізовуваних у решті Західної Європи. Лишень лібералізація та поступ кінця 1950-х років означала зміни звичаїв, моральності та місця жінки у суспільному житті. Аделя Семпер Донет констатувала глибоку вкоріненість закладеної Ф. Франко традиції: “ще нині, в актуальному суспільстві, можна спостерігати глибоку інтер’єризацію ролей у ментальності поколінь іспанок, які були закладені у ті часи” (A. Sempere Donet, *Identidades de género y escuela franquista. Discursos y prácticas nacionalcatólicas*, [www.academia.edu](http://www.academia.edu) ). Тож важливість досліджень, які аналізують це явище в іспанській історії є очевидною. Авторка суголосно цілком слушно наголошує, що розуміння сучасної динаміки суспільно-політичних процесів в іспанському суспільстві неможливе без врахування прямих та опосередкованих наслідків гендерної нерівності та дискримінаційної політики режиму Ф. Франко (с. 232).

Якщо до цього додати обґрунтовано констатовану дисертанткою відсутність у вітчизняній науці праць, присвячених гендерним аспектам функціонування режиму Ф. Франко, і, відповідно необхідність комплексного вивчення цієї проблеми вітчизняними істориками, то актуальність дослідження п. Юлії Бачинської стає ще очевиднішою.

**Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертація, як вказано у роботі, виконана у межах наукової теми, реалізованої Запорізьким національним університетом за рахунок коштів фонду державного бюджету “Міжнародні відносини та політичний розвиток країн Європи” (номер держреєстрації 0122U001940).

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації** визначені підґрунтям дисертації (значний обсяг використаних джерел, опублікованих англійською та іспанською мовами); відповідністю визначених об'єкту, предмету та обраної проблематики паспорту спеціальності 032 – історія та археологія; методикою та стратегією дослідження (дисертантка використала релевантні специфіці матеріалу та поставленим меті й завданням підходи – інституційний, гендерний) та обраним понятійно-категоріальним апаратом; структурою роботи, яка відображає стратегію й послідовність наукового пошуку, а висновки базовані на викладеному матеріалі; апробацією попередніх результатів шляхом доповідей на міжнародних та всеукраїнських конференціях.

**Наукова новизна та достовірність отриманих результатів, що виносяться на захист.** Одним із важливих завдань опонента вважаємо визначити, що нового вніс / внесла дослідник / дослідниця у історичну науку. Наукова новизна результатів, отриманих як підсумок дослідження п. Юлії Бачинської, не викликає сумніву. Передовсім, авторка звернулася до теми, яка була лакуною у вітчизняній історіографії і в результаті вперше у вітчизняній науці комплексно розкрила політичні, правові, організаційні, адміністративні, економічні, соціальні, інформаційні механізми реалізації гендерної політики режиму Ф. Франко. По-друге, варто вирізнити запропоноване авторкою бачення взаємозв'язку структур колективної свідомості, ідейних переконань, авторитарного режиму та механізмів реалізації гендерної політики. Наукова новизна рецензованої дисертації полягає у застосуванні міждисциплінарного підходу та застосуванні методологічної бази історичної науки, політології, соціології, біології та психології. Міждисциплінарність підсилює історіографічний дискурс, сприяє посиленню діалогу у гуманітаристиці і забезпечує наукову новизну.

**Практичне значення дослідження.** Рецензована студія має практичне і теоретичне значення. Практична значущість дослідження полягає в тому, що

отримані результати, теоретичні висновки та фактичний матеріал можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історії Іспанії, підготовці монографічних робіт, присвячених проблемам гендерної політики, новітній історії Західної Європи, укладанні навчальних і методичних посібників. Положення дисертації можуть бути корисними для проведення компаративних студій механізмів реалізації гендерної політики авторитарними режимами.

**Загальна оцінка роботи.** Дисертація має всі обов'язкові структурні елементи і підпорядкована досягненню поставленої мети.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, зазначений зв'язок роботи з науковою тематикою, визначені предмет і об'єкт, завдання, хронологічні та географічні межі роботи, наукова новизна, сформульоване практичне значення, подана інформація про апробацію отриманих результатів. Щодо публікацій з теми авторка наводить три статті у фахових виданнях, одну у зарубіжному періодичному виданні та вісім тез матеріалів конференцій, що рівно ж дозволило звірити отримані результати.

Перший розділ – *“Історіографія, джерельна база та методологія дослідження”* – класично складають три підрозділи, присвячені аналізу історіографії проблеми, джерельній базі та теоретико-методологічним засадам дослідження. Структуру роботи обумовили поставлені мета і завдання.

Аналізуючи історіографію проблеми дисертантка виокремлює кілька основних теоретичних напрямів: структуралістський, феміністської критики, політико-правовий аналіз і культурно-антропологічний підхід. Слід погодитися з висновком авторки, що попри значну кількість праць, присвячених ідеологічним засадам й окремим політико-правовим практикам, заходам із обмеження та контролю соціальної активності жінок, комплексне дослідження механізмів реалізації гендерної політики, як інституційної системи дотепер не отримало належного висвітлення в історіографії.

Широку джерельну базу п. Юлія Бачинська розподілила на вісім груп: актові документи, обліково-статистичні джерела, его-документи, кіно-фотодокументи, меморати, графічні джерела, преса, публіцистика. Джерельна база є репрезентативною, інформативною і достатньою для проведення дослідження механізмів реалізації гендерної політики режиму Ф. Франко.

Для якісного розкриття теми та осмислення джерельної бази авторкою запропонований методологічний інструментарій, який забезпечує об'єктивну реконструкцію особливостей історичної епохи та соціально-політичного контексту формування гендерної політики режиму Ф. Франко. Авторка обумовила підходи, ключові поняття (“механізми реалізації гендерної політики”, “гендер”, “Гендерна політика”, “маскулінність”, “фемінність”, авторитарний режим”, “диктатура”) та засадничі принципи (історизму, об'єктивності й аксіологічний) та методи дослідження.

У другому розділі – *“Ідеологічна база, політичні, правові, організаційні та адміністративні механізми реалізації гендерної політики режиму Ф. Франко”* – дисертантка ідеологічну базу франкізму, яка поєднувала у собі консервативну, традиціоналістську, націоналістичну ідейно-політичну течію та католицьку доктрину. П. Юлія Бачинська визначила ключові механізми ідеологічного впливу (конструювання гендерних ролей, педагогічна індоктринація, церква, контроль мас-медіа й цензура) (с. 68). Визначено три етапи функціонування режиму та зміни ключових ідеологем та політико-правових механізмів реалізації гендерної політики на кожному з них.

У третьому розділі – *“Економічні та соціальні механізми реалізації гендерної політики режиму Ф. Франко”* – авторка висновковує, що економічна залежність жінок від чоловіків забезпечувалась через обмеження трудової діяльності, вимогу отримання дозволу чоловіка на працевлаштування чи підприємництво, нерівну оплату праці та гендерну сегрегацію на ринку праці; а заходи із реалізації пронаталістської державної політики передбачали застосування інструментарію грошових виплат,

субсидій, податкових пільг, які стимулювали жіночу економічну пасивність та підкріплювали обмеженість їх цивільної правоздатності.

Четвертий розділ “Інформаційні механізми реалізації гендерної політики режиму Ф. Франко” є важливим для розуміння її практичної складової. Однією з найважливіших сфер у державі, яка забезпечувала домінування чоловіків та підпорядкування жінок, виявилася у Іспанії освітня політика. Школа виявилася ключовою інституцією, яка брала участь у процесі творення родових капіталів пов’язаних традиційним розподілом статевих ролей, а отже й виключення жінок з публічної сфери. Цей інструмент реалізації гендерної політики у часи франкізму детально описує дисертантка. Окремо авторкою розглянуто пресу та публіцистику як інструмент ідеологічного конструювання гендерних ролей. У контролі над суспільством та у стереотипізації соціальних образів важливу роль відіграють література, кіно, музика й плакатне мистецтво, які детально аналізує дисертантка і доводить, що саме вони відтворювали стереотипні моделі поведінки. Важливим для дослідження є висновок авторки про регламентацію зовнішності через цензуру та контроль тілесності. Авторитарні та тоталітарні режими минулого та сучасності використовували та використовують регламентування зовнішнього вигляду як політичний інструмент для закріплення ідеологічних посилів.

Висновки, запропоновані дисертанткою п. Юлією Бачинською, оригінальні, самостійні, відображають найсуттєвіші аспекти досліджуваної проблеми.

Список використаних джерел досить репрезентативний і становить 358 позицій. Роботу доповнює п’ять додатків.

Оцінка змісту дисертації засвідчує її цілісність, логічну структурованість і відповідність вимогам до дисертацій докторів філології.

**Відсутність порушення академічної доброчесності.** Аналіз дисертаційного дослідження п. Юлії Бачинської “Механізми реалізації гендерної політики режиму Ф. Франко” та публікацій, у яких представлені

основні результати, дає підстави ствердити не виявлено ознак порушення академічної доброчесності (академічний плагіат, самоплагіат, фальсифікація). Усі випадки використання ідей, результатів та прямих цитат інших авторів мають покликання на відповідні джерела, теоретичні положення оформлені коректно і відповідають нормам законодавства про авторське і суміжні права.

**Дискусійні положення та зауваги.** Переходячи до обов'язкової дискусійної частини, відразу зазначу, що дослідження п. Юлії Бачинської загалом не викликає суттєвих заперечень. Висловлювані міркування чи зауваги мають радше характер побажань або спонукають до уточнення поданої в тексті інформації.

Попри те, що авторка двічі (с. 43, 196) у своїй роботі згадує кінострічку “Раса”, однак не зупиняється на ній детальніше. На нашу ж думку це варто було зробити. Адже цей кінотвір був типовим прикладом героїчним та мілітарним, він дивував аристократію, яка була головним взірцем для наслідування. Як на ті часи це була найдорожча продукція, виконана з великим розмахом: коштувала 1 650 000 песет, зйомки тривала 109 днів, збудовано 50 декорацій і зшито 500 костюмів. До того жодна іспанська стрічка не вимагала таких великих витрат. Першими її глядачами був сам Ф. Франко і наближені до нього особи. Офіційна прем'єра, яка стала винятковим явищем, відбулася 5 січня 1942 р. в *Palacio de la Música* у Мадриді, запрошеними на неї були цивільне та військове керівництво (D. Galan, *Kino hiszpańskie*, „Film na Świecie” 1988, nr 355–356, s. 45; A. Mańnica, *Propaganda w konie hiszpańskim w latach dyktatury generała Francisco Franco*, „Państwo i Społeczeństwo” 2019, nr 2, s. 58). Рівно ж вартими уваги є *La Estrella de Sierra Morena* (1952) чи *Filigrana* (1949), героїнями яких стали молоді неодружені жінки.

Дослідження лише виграло б, якщо б авторка використала портрети іспанок епохи франкізму, які створив у своїй творчості Хуан Антоніо Бардем

(Martinez Lozano A., *Przłamując stereotypy. Portrety Hiszpanek czasów frankizmu w twórczości filmowej Juana Antonio Bardema*, Wrocław 2015).

Корисним було б, якщо б авторка здійснила спробу порівняти гендерну політику та механізми її реалізації франкістської Іспанії та нацистської Німеччини, фашистської Італії чи Радянського Союзу. Це дозволило б простежити спільні та відмінні риси тоталітарно-авторитарних режимів, а отже випрацювати практичні рекомендації.

Схвально оцінюючи запропоновані авторкою додатки все ж зауважимо. По-перше, на зображення, які візуалізують історичну епоху, бажано зробити відповідні посилання у тексті (на додатки В і Г вони відсутні) та подати джерело звідки вони взяті. По-друге, попри наявність у роботі додатків на нашу думку вони могли б бути ширшими за рахунок, наприклад, опрацювання і представлення статистичного матеріалу

Окремі зауваги стосуються мовних і стилістичних огріхів у викладі дисертації. Так, до прикладу, у тексті подибуємо “примітно” замість “прикметно” (с. 70), “уявляється” замість “видається” (с. 70), “із додержанням” замість “затримуючись” (с. 216). Іще одне зауваження стосується того, що дослідниці не завжди вдається знайти точні відповідники при перекладі цитованого тексту з інших мов.

Висловлені зауваження та побажання не торкаються принципових положень дисертації, як було сказано на початку, а отже не підважують її теоретичної та практичної цінності.

**Загальний висновок.** Вище викладене дозволяє ствердити, що дисертація Юлії Вячеславівни Бачинської на тему “Механізми реалізації гендерної політики редиму Ф. Франко” є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, яка містить нові доктринальні положення та науковообґрунтовані результати, що розв’язують визначену наукову проблему.

Робота “Механізми реалізації гендерної політики режиму Ф. Франко” відповідає вимогам чинного Порядку присудження ступеня доктора

філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради залду вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12. 01. 2022 р. та Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом МОН України № 40 від 12. 01. 2017 р. (зі змінами), а її авторка – Бачинська Юлія Вячеславівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент  
доктор історичних наук, професор  
кафедри всесвітньої історії  
Волинського національного університету  
імені Лесі Українки

Оксана КАЛІЩУК